

Prikazi, ocjene

Gennaro Chierchia, *Logic in Grammar: Polarity, Free Choice, and Intervention*
Oxford Studies in Semantics and Pragmatics 2
Oxford University Press, 2013.

Gennaro Chierchia, jedan od najuglednijih formalnih semantičara među lingvistima, dugogodišnji pročelnik Odsjeka za lingvistiku na Sveučilištu Harvard, prošle je godine objavio kapitalno djelo koje je rezultat njegova desetogodišnjeg rada vezanog uz pragmatiku i skalarne implikature (ili, na hrvatskome, možda, ljestvica podrazumijevanja). Knjiga *Logic in Grammar*, s podnaslovom *Polarity, Free Choice, and Intervention*, nesumnjivo je jedan od segmenata Chierchina dugogodišnjeg projekta istraživanja načina na koje ljudi procjenjuju i kategoriziraju svijet, a riječ je o djelu koje će zasigurno godinama biti zanimljivo lingvistima, filozofima i kognitivnim znanstvenicima različitih usmjerenja. Chierchia je, nakon doktorata na Sveučilištu Massachusetts u Amherstu pod mentorstvom Barbare Partee, započeo karijeru na Sveučilištu Brown osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, neko je vrijeme predavao na Cornellu, a nakon toga se vratio u Italiju, gdje je radio na Sveučilištu u Milanu, s kojeg se ponovo vratio u Ameriku, da bi posljednjih godina radio na Sveučilištu Harvard. U svojoj se dugoj i plodnoj karijeri bavio semantikom, posebno suodnosom sintakse i semantike, ali i pragmatikom, pa i filozofijom jezika i manje konvencionalnim temama, kao što su suodnos semantike i jezičnoga razvoja, jezične patologije i jezičnoga procesiranja. Samostalno je prije ove knjige objavio monografiju *Dynamics of Meaning: Anaphora, Presupposition, and the Theory of Grammar* (Chicago 1995) i, zajedno sa Sally McConnell-Ginet, *Meaning and Grammar: An Introduction to Semantics* (MIT 1990; drugo izdanje 2000).

U knjizi *Logic in Grammar* Chierchia istražuje odnos između jezika i logike, proučavajući načine na koje sintaktički procesi i procesi zaključivanja djeluju jedni na druge prilikom definiranja granica i sadržaja jezičnih pojava koji ovise o polarnosti s jedne strane i onih koji su pitanje slobodnoga izbora s druge. Nastojeći identificirati zajedničke jezgre sustava polarnosti, autor jezične pojave kojima se bavi analizira kao oblik gramatikaliziranih skalarnih implikatura. Čini to propitujući brojne pojavnosti polarnosti, kao i izbore koji određuju njezinu raznolikost te ponovo procjenjujući odnose između sintakse, semantike i pragmatike, nudeći istodobno vlastite, inovativne i umnogome provokativne uvide u odnos između sintakse i logike. Naime, Chierchia dovodi u pitanje uvriježeno tumačenje odnosa između sintakse i ostalih sastavnica jezika koje je umnogome zasnovano na klasičnoj knjizi *Logička sintaksa jezika (Logical Syntax of Language, 1937.)* Rudolfa Carnapa, koji sintaksu definira kao leksikon sa skupom oblikovnih pravila, a logiku kao skup pravila zaključivanja. Premda se suvremena generativna lingvistika i dalje drži takvoga modularnoga

pristupa tvrdeći da kombinatorni aparat generira strukture uz pomoć kojih se definiraju semantički i pragmatički odnosi kao što su presupozicija i implikatura, Chierchia se zalaže za tumačenje brojnih struktura koje se obično smatraju sintaktički nepravilnima na temelju sagledavanja njihovih logičkih obilježja, to jest na temelju sagledavanja njihove kontradiktornosti ili analitičke točnosti. Ključna se promjena u odnosu na klasično karnapovsko gledanje sastoji u autorovoj tvrdnji da je uloga logičkoga zaključivanja prilikom određivanja gramatičkih struktura znatno neposrednija od one kakvom ju se do sada smatralo. Autor pokazuje kako funkcionalni leksik gramatike dolazi sa skupom pravila zaključivanja koja bitno i neposredno određuju gramatičke obrasce.

Između uvodnoga poglavlja, u kojem se objašnjavaju osnovne postavke Chierchina pogleda, i zaključnoga, u kojem autor nastoji utvrditi stanje struke u trenutku pisanja knjige, tekst je podijeljen na sedam poglavlja: 1. *Spontana logičnost jezika* (*The Spontaneous Logicality of Language*), 2. *Skalarne implikature na razmeđu pragmatike i sintakse* (*Scalar Implicatures at the Interface between Pragmatics and Syntax*), 3. *Jedinice negativne polarnosti čak i samo* (*Even Negative Polarity Items and Only Negative Polarity Items*), 4. *Pretpostavljanje, snaga i sklad u sustavima polarnosti* (*Presuppositionality, Strength, and Concord in Polarity Systems*), 5. *Egzistencijalistički slobodni izbor* (*Existential Free Choice*), 6. *Univerzalni slobodni izbor* (*Universal Free Choice*), 7. *Intervencija* (*Intervention*). Svako je poglavlje dalje razdijeljeno na niz potpoglavlja, a knjiga je, kao što je to uobičajeno, opremljena opsežnom bibliografijom te imenskim i pojmovnim kazalom.

Chierchia smatra jezik sredstvom za oblikovanje strukture, tj. računalnim alatom (*computational device*) koji, polazeći od leksika, oblikuje složene izraze. Taj i takav jezik u interaktivnom je odnosu sa sposobnošću upotrebe tih struktura za izvođenje zaključaka. U uvodnom poglavlju knjige autor nabraja osnovne elemente kojima se bavi u knjizi, tumačeći nakon toga razloge takvoga odabira (Chierchia 2013: 7):

- a. Univerzalne jedinice slobodnoga izbora: engleski *any*, talijanski *qualunque*
[jedinice slobodnoga izbora s univerzalnom kvantifikacijskom snagom]
- b. Egzistencijalističke jedinice slobodnoga izbora: njemački *irgendein*, talijanski *uno, qualunque*
[jedinice slobodnoga izbora s egzistencijalističkom kvantifikacijskom snagom]
- c. Epistemološka neodređenost: talijanski *un qualche*, rumunjski *vreun*
[neodređenost vezana uz pretpostavku neznanja o referentovu identitetu]
- d. Slabe jedinice negativne polarnosti: engleski *ever*, talijanski *mai*
[jedinice ograničene na (ugrubo) kontekste koji ograničavaju naniže (DE)]
- e. N–riječi: talijanski *nessuno, neanche*
[jedinice koje su dio negativnoga slaganja]
- f. Jake jedinice negativne polarnosti: engleski *in weeks*, precizno *until*
[jedinice ograničene na jaki negativni kontekst]
- g. Emfatičke jedinice negativne polarnosti i 'minimizatore': engleski *give a damn, lift a finger*, hindi *koi bhii*.

Razlozi za odabir tako širokoga raspona jedinica osjetljivih na polarnost i jedinica slobodnoga izbora koje se međusobno toliko razlikuju u svojem ponašanju proizlaze iz nastojanja da se istraži u kojoj mjeri te jedinice oblikuju sustav, kao i iz pokušaja da se utvrdi je li riječ o čvrsto povezanom ili labavom sustavu. Chierchia nastoji dokazati da se sve navedene jedinice mogu svesti na isto značenje koje proizlazi iz istog podskupa alternativa čije je značenje u biti podudarno sa značenjem obične neodređenosti, kao što je to u engleskome u slučaju jedinica *some* ili *a*.

Baveći se navedenim pojedinačnim primjerima, Chierchia zacrtava šire ciljeve knjige koji su postavljeni kao utvrđivanje odnosa između semantike i logike, ali dijelom i sintakse i logike. Gradivni su elementi pritom ovi: a) jedinice negativne polarnosti (NPI); b) jedinice slobodnoga izbora (FCI) i njihov odnos prema jedinicama negativne polarnosti; c) jedinstvo fenomena slobodnoga izbora, posebno s obzirom na jednostavne jedinice neodređenosti; d) skalarno zaključivanje i skalarna implikatura; e) interferencije i fenomeni interferencije između sustava polarnosti i skalarnosti.

Chierchia se već u prvom poglavlju bavi kategorizacijom brojnih, naizgled različitih jezičnih fenomena koji se ostvaruju samo u uvjetima visoke polarnosti, tj. specifičnoga »negativnog« ili »modalnog« karaktera. Analizirajući osjetljivost jezičnih jedinica s obzirom na polarnost, autor započinje tumačenje upozoravajući na ekskluzivna i inkluzivna tumačenja veznika *ili* te nastavlja izvještavajući o eksperimentima kojima je moguće utvrditi semantički i logički status toga veznika. Zajedno s analizom struktura koje ograničavaju naniže i mogućnosti pojačavanja snage struktura, to ga dovodi do ključnoga zaključka da distribucija interpretativnih opcija termina na ljestvici uvelike ovisi o tome koliko logička snaga utječe na informacijski sadržaj. Naime, koji god mehanizam stoji iza skalarne implikature, posljedica je obično jačanje tvrdnje, to jest povećanje informativnosti.

Riječ je, dakako, o tumačenju rečenica kao što su:

1. a. Zaposlit ćemo Mariju ili Senku
  - b. Situacija 1: zaposlit ćemo Mariju, ali nećemo zaposliti Senku
Situacija 2: zaposlit ćemo Senku, ali ne Mariju
Situacija 3: zaposlit ćemo Mariju i Senku
  - c. Zaposlit ćemo Mariju ili Senku [i nećemo zaposliti Mariju i Senku]
  - d. Situacija 1: zaposlit ćemo Mariju, ali nećemo zaposliti Senku
Situacija 2: zaposlit ćemo Senku, ali nećemo zaposliti Mariju

Chierchia tumači da je 1.a. inkluzivno tumačenje te da su sve tri situacije navedene pod b u skladu s tim tumačenjem, premda, pristanemo li uz Griceov način razmišljanja, pretpostavit ćemo ograničavajuću implikaciju koja nije izrečena. Rečenica u 1.c. stoga je logički snažnija od rečenice u 1.a., jer je isključeno tumačenje iz situacije 3, čime je rečenica ujedno i informativnija. Zbog nedostatka prostora ovdje navodim samo pojedinačne primjere analiza iz ove opsežne knjige, tako da zainteresiranom čitatelju pružim uvid u sve bogatstvo ispitivanih odnosa.

Autor u nastavku navodi primjere implicitnoga funkcioniranja negacije, zaključujući poglavlje tvrdnjom kako se distribucija implicitnoga svodi na konceptualno jednostavan zaključak da se, kad se želi povećati snaga, ne dodaje implicitno značenje koje vodi do slabljenja snage, osim ako je to nužno. Ne zaobilazeći filozofsko pitanje o tome zašto u jezicima uopće postoje jedinice osjetljive na polarnost, Chierchia već na samom početku tumačenja uvodi u raspravu pojam fokusa, za koji kaže da je obuhvatan i kompleksan fenomen koji svojim pojavljivanjem unosi nove mogućnosti tumačenja rečenice i koji se mora uzeti u obzir u svakoj raspravi koja se tiče semantike rečenice. Ta ga rasprava neizbježno dovodi do analize statusa gramatičnosti i (ne)informativnosti prilikom koje sasvim jasno razdvaja gramatičke i logičke uzroke negramatičnosti i neinformativnosti i utvrđuje da je distribucija skalarnih implikatura očito fenomen osjetljiv na polarnost. Osnovna je funkcija implikature jačanje, iz čega proizlazi tumačenje činjeničnoga stanja da su skalarne implikature prirodnije ugrađene u ograničavanje prema gore nego u ograničavanje prema dolje. Uz to, važan prinos ovdje iznesene analize sastoji se i u uočavanju pravilnosti iz kojega proizlazi to da se jedinice osjetljive na polarnost javljaju s leksičkim ograničenjem alternativa motiviranih svojim ponašanjem u situacijama kontrastivnoga fokusa.

Nakon što je u prethodnom poglavlju dao do znanja kako smatra da »semantičko« i »pragmatičko« licenciranje u opsežnoj literaturi koja se bavi semantičkom polarnošću nije primjereno protumačeno, autor drugo poglavlje, koje se bavi skalarnim implikaturama na sučelju pragmatike i sintakse, započinje uvodom u disjunkcije slobodnog izbora. U nastavku se tumače slobodne disjunkcije, koje su vjerojatno problem kojim se bavio najveći broj formalnih lingvista. Riječ je o rečenicama tipa:

2. a. Možeš uzeti sladoled ili kolač
- b. Možeš uzeti sladoled i možeš uzeti kolač
- c. Možeš uzeti sladoled, a možeš uzeti i kolač, ali ne možeš uzeti i sladoled i kolač

Nakon detaljnoga rekonstruiranja Griceovih postavki Chierchia nudi pogled u kojem polazi od implikatura koje smatra oblikom iscrpljivanja (*exhaustification*), i to u znatno većoj mjeri nego što to dopušta Griceova logička struktura. Autor jednim od osnovnih uporišta u ostvarivanju takvoga statusa skalarnih implikatura smatra otvoreni operator koji se upotrebljava u svim situacijama u kojima su leksički aktivirane alternative ili one uvjetovane fokusiranjem relevantan konverzacijski cilj. Kao ključno pitanje pri tome izdvaja opcionalnost, koja je u temelju njegova sustava zasnovanog na intuiciji kako je sustav polarnosti podudaran sa sustavom obične skalarnosti, tako da je iscrpljivanje uvijek usmjereno na neki cilj. Nastojeći prikazati kako disjunkcija slobodnoga izbora na leksičkom planu pokazuje relevantne sličnosti s tipovima uvrštavanja morfološki obilježenih jedinica slobodnoga izbora poput engleskoga *any*, autor postavlja temelje za poglavlja koja slijede, u kojima analitički pokazuje koliko daleko seže takva sličnost. Završavajući ovo poglavlje, kao i svako

sljedeće, sažetim formalnim dodatkom na nekoliko stranica, Chierchia nudi precizan formalni aparat za testiranje njegovih teza.

Autor se u nastavku, kao što je već najavljeno, bavi jedinicama negativne polarnosti, ispitujući niz ozbiljnih izazova svojoj osnovnoj tezi da su jedinice negativne polarnosti najslabije skalarne sastavnice s obvezatnim aktiviranjem alternativa. U zaključku ističe četiri osnovna prinosa toga istraživanja. Prvo, istraživanje pokazuje da svaka imenska riječ koja nosi kvantifikacijsko obilježje načelno posjeduje aktivnu poddomenu alternativa te da je iscrpljivanje podložno uvjetu minimalnosti. Drugi se prinos sastoji u određivanju iscrpljivanja prema kojem S–posljedičnost (*S-entailment*) ne igra nikakvu formalnu ulogu. Treći se prinos sastoji u tvrdnji da su slabe jedinice negativne polarnosti osjetljive samo na sastavnicu istinitosti svoje okoline, dok su jake jedinice negativne polarnosti osjetljive i na presupozicije i na implikature. Ta je podjela pojmovno jednostavna, a uz to se pokazuje znatno primjerenijom za tumačenje empirijskih podataka od prijedloga prethodnika. Na kraju, u zaključku, autor ističe da struktura postavljena kako je iznosi u ovoj knjizi dovodi do istinski integrirane analize jedinica negativne polarnosti (*NPI*) i jedinica negativnog slaganja (*NC items*), što je, dakako, konačni cilj.

U sljedeća dva poglavlja Chierchia istražuje fenomene egzistencijalističkoga i univerzalnoga slobodnog izbora, baveći se posebno pitanjima stupnjeva varijacija i djelomične slobode, kao i izvorištima univerzalnosti i međujezičnom varijabilnošću. Očekivano, primjeri koje pri tome navodi prije svega su talijanski, što služi kao odlična protuteža koncentraciji na engleski u formalnosemantičkim krugovima. Ističući još jednom kako se iscrpljivanje alternativa postiže rekurzivno, polazeći od postojećih alternativa, autor posebno naglašava da se tipologija zasnovana na teorijskim postavkama koje iznosi može iščitavati kao tipologija, kao što je prikazana u tablici (112), ali i kao generativna matrica koja pokazuje kako se u engleskome i u talijanskome dokidaju alternative, a onda i koje se derivacijske opcije otvaraju kad takvo dokidanje dovodi do negramatičkoga rezultata. Takav se prikaz razlikuje od prethodno predloženih tipologija jer je složena distribucija sustava jedinica osjetljivih na polarnost svedena na slobodno međudjelovanje dvaju činitelja i njihovih nezavisnih obilježja. Stoga se od nas traži da precizno odredimo koje su varijable nezavisne (pa stoga mogu biti definirane u leksikonu), a koje su zavisne (te proizlaze iz logike sustava). Jedna od najvidljivijih posljedica takvoga gledanja sastoji se u uočavanju nefiksiranosti sustava iz kojega je vidljivo da jedinice negativne polarnosti, kao što se dogodilo s engleskim *any* otprilike u 15. stoljeću, mogu prijeći u jedinice slobodnoga izbora.

Pretposljednje poglavlje, prije zaključnoga, nosi naslov *Intervencija*. U njemu je riječ o ispitivanju uvjeta pod kojima intervencija određene grupacije jedinica između jedinica koje ograničavaju naniže i jedinica negativne polarnosti utječe na gramatičnost strukture. Primjeri na kojima se najbolje vidi o čemu se radi navode se na samom početku:

3. a. Sumnjam da će Ivan ikada imati ikakav problem
- b. Sumnjam da će moj student/moji studenti ikada imati ikakav problem

- c. ?? Sumnjam da će svaki moj student *ikada* imati *ikakav problem*
 d. Sumnjam da će svaki moj student imati problema

Autor u nastavku, na osnovi pristupa jedinicama negativne polarnosti utemeljenog na implikaturama, tumači razliku između rečenica 3.c. i 3.d. Ispitujući empirijski status pretpostavki u intervencijskim pojavama, on analizira oblike iscrpljivanja operatora O u odnosu na pojedinačne rečenične konstituente, kao npr. u shemi $O[_Z... X_\alpha... Y_\beta...]$, gdje se operator O nalazi u odnosu prema jedinici Y_β . Na tom se mjestu u analizu nužno uključuje sintaktička struktura koja omogućuje mjerljivost udaljenosti (sintaktičke, a ne linearne) i ovisnosti na temelju slaganja. Zaključujući poglavlje tvrdnjom da je pristup intervenciji kakav nudi u ovoj knjizi novost i bitan pomak u mogućnosti odgovora na pitanje zašto su elementi koji interveniraju jaki elementi na ljestvici i/ili okidači pretpostavki, Chierchia još jednom iznosi misao da je njegovo objašnjenje zasnovano na uvidu prema kojem je oblik alternativa povezanih s jedinicama negativne polarnosti osjetljiv na polarnost, tako da iscrpljivanje ne daje gramatičan rezultat ako lokalni kontekst jedinica negativne polarnosti ne pridonosi ograničavanju naniže.

Smatram da će knjiga *Logic in Grammar*, osim relativno uskom krugu znanstvenika dobro upućenih u formalnu semantiku i finese rasprava koje se posljednjih 30 godina vode na tom području, biti izuzetno zanimljiva i informativna i svakom lingvistu, psihologu, psiholingvistu, filozofu, a vjerojatno i stručnjacima drugih profila koji se bave jezičnim procesiranjem i hijerarhijskom gramatičkim struktura. Osim inovativnosti pristupa ona, posebno u našim okolnostima, donosi važan uvid i u dubinu i u širinu istraživanja pojedinih lingvističkih problema danas u svijetu.

Anita Peti–Stantić